

Vastuu virkakielestä

Kieli ja virkakoneisto. Virkakielikomitean mietintö. Komiteanmietintö 1981: 26. Helsinki 1981. 119 + 2 s.

Virkakielen vaikeaselkoisuutta on valitettu pitkään esim. Virittäjän palstoilla, ja jo melko pitkään on Kotimaisten kielten tutkimuskeskus pyrkinyt saamaan parannusta aikaan koulutuksen avulla. Syksyllä 1979 tarttui asiaan valtioneuvosto: se asetti komitean, jonka tehtäväksi annettiin laatia ehdotukset siitä, miten säädösten sekä kansalaisille annettavien viranomaisen päätösten ja muiden tekstien ymmärrettävyyttä voidaan parantaa. Komitea sai työnsä valmiiksi ripeästi: 29. toukokuuta 1981 se luovutti opetusministeriölle perusteellisen mietintönsä »Kieli ja virkakoneisto».

Komitean puheenjohtajaksi kutsuttiin lainsäädäntöneuvos Paavo Nikula ja jäseniksi kielenhuollon, tiedotuksen ja eri hallinnonhaarojen edustajia: tiedotussihteeri Kirsti Aarnio-Pettersen, toimistopäällikkö Lars Granlund, hovioikeudenneuvos Kauko Huttunen, apulaisosastopäällikkö Simo Juva, toimistopäällikkö Esko Koivusalo, suunnittelupäällikkö Markku Lehto, osastopäällikkö Markku Linna, apulaisjohtaja Osmo Lintonen, varatuomari Helge Rontu, ylitarkastaja Hilikka Talsio, lainsäädäntöneuvos Markku Tyynilä, projektipäällikkö Esko Vierikko ja apulaisprofessori Jorma Vuoriniemi. Komitea otti nimekseen virkakielikomitea ja kutsui sihteerikseen lainsäädäntöneuvos Jarmo Vuorisen oikeusministeriöstä. Pysyvänä asiantuntijana komitean työhön osallistui tutkija Liisa Nyberg Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta, ja eräät muutkin tutkimuskeskuksen työntekijät olivat mukana joissakin työskentelyn vaiheissa. Komitea kuuli myös useita asiantuntijoita.

Jo toimeksiannossa komitean tehtävät on määritelty varsin tarkoin. Toimeksiannon mukaan komitean tehtävänä on ollut laatia ehdotukset siitä,

1) mitä vaatimuksia yhteiskunnallisen suunnittelun kielenkäytölle on asetettava,

Kirjallisuutta

jotta lainsäätäjät, suunnitelmien toimeenpanijat ja yleisö nykyistä paremmin ymmärtäisivät suunnitelmien sisällön,

2) miten julkishallinnon sisäisen viestinnän menettelytapoja voitaisiin kehittää ja kirjoitustapaa yksinkertaistaa siten, että erilaiset asiakirjat täyttäisivät tehtävänsä mahdollisimman hyvin,

3) miten säädösten ja kansalaisille annettavien päätösten, ohjeiden ja tiedotusten ymmärrettävyyttä voitaisiin parantaa sekä

4) mitkä erityistoimenpiteet ovat mahdollisesti tarpeen sen vuoksi, että useat hallinnon tekstit kirjoitetaan myös ruotsiksi.

Komitea mainitsee kiinnittäneensä päähuomion niihin tekijöihin, joihin sen enemmistön asiantuntemus on parhaiten ulottunut, eli hallinnon ja oikeuslaitoksen tekstien syntytapaan. Itse virkakielen tarkastelussa komitea on keskittynyt tekstin rakenteen ongelmiin. Virkakiellellä se on ymmärtänyt kaikkea sitä kieltä, jota hallintoviranomaiset ja tuomioistuimet käyttävät.

Mietintö jakautuu kahdeksaan pääluokkaan: Virkakielen merkitys, Kielen ymmärrettävyys, Virkakielen tekstilajit, Kieliasun muotoutuminen säädösten valmistelussa, Päätösten kieli, Suunnittelun kielen ongelmat, Kielenkäytön opetus, Vastuu virkakielen selkeydestä. Yhdeksäntenä lukuna on tiivistelmä ja kymmenentenä sen ruotsinno, liitteenä vielä komitean ehdotus valtioneuvoston päätökseksi. Eri luvuissa on ponsia ja toimenpide-ehdotuksia korostettu sisennyksellä ja lihavoimilla.

Kaikista luvuista näkyy komitean perusteellinen paneutuminen tehtäväänsä. Virkakielen merkitystä käsittelevä alkuluku sisältää mm. tiiviin ja kiintoisan virkasuomen historiikin. Luku kielen ymmärrettävyydestä sopisi mainiosti oppimateriaaliksi esim. yliopistotasoiselle kirjallisen viestinnän kursseille. Omissa alaluvuissaan siinä hyvin valittujen esimerkkien avulla käsitellään erinäisiä kirjoittamisen perusasioita: luettavuutta ja ymmärrettävyyttä, vaikeaselkoisuuden syitä, sananvalinnan vaikutusta ymmärrettävyyteen, virkkeen pituuden ja rakenteen vaikutusta ymmär-

rettävyyteen, monitulkintaisuutta sekä virkejakoa ja päälauseen käyttöä. Luku säädösten valmistelusta antaa maallikolekin selkeän käsityksen siitä pitkällisestä prosessista, jonka tuloksena säädös (laki, asetus, valtioneuvoston tai ministeriön päätös) syntyy. Juuri tässä prosessissa tulisi alusta asti olla mukana riittävästi kielen asiantuntemusta ja vastuuta kielestä, sillä säädösten kieli vaikuttaa kertautuvasti. Koska säädökset ovat viranomaisten toiminnan perustana, niiden kieli muo-
vuu muuta virkakieltä: lakien ja asetusten sanonnat siirtyvät usein suoraan johto- ja ohjesääntöihin ja myös yksityisiin päätöksiin.

Erityisen tähdellistä olisi tällä hetkellä suunnittelun kielen kohentaminen, joka komitean toimeksiannossakin mainitaan ensimmäisenä. Kaikkia inhimillisen toiminnan aloja varten laaditaan nykyisin suunnitelmia, mutta suunnittelua ympäröi erityisen korkea kielimuuri. Osaksi se johtuu siitä, että suunnittelijat käyttävät yhteiskuntatieteiden ja teknisten tieteiden kieltä, joka poikkeaa sanastoltaan paitsi yleiskielestä myös virkakiellestä. Suunnitelmissa hahmotellaan tulevaisuutta ja joudutaan käsittelemään asioita, joita ei vielä ole olemassa. Joskus vanhat ilmaukset vaihdetaan uusiin sen takia, että uudistusehdotus tälläkin tavoin paremmin erottuisi entisestä asiain-tilasta (esim. terveydenhuollon ilmaukset *terveyskeskus* ja *vuodeosasto*). Kansalaisten ja luottamushenkilöiden on vaikea ylittää kielimuuria, koska he eivät ole perillä niistä teorioista ja näkökohdista, jotka vaikuttavat suunnitteluun.

Komitean käsityksen mukaan viranomaisten tulisi virka-asioissa käyttää kieltä, jota peruskoulun käynyt kansalainen pystyy ymmärtämään. Tähän tavoitteeseen pääsemiseksi komitea ei ehdota radikaaleja toimenpiteitä vaan tähdentää koulutuksen merkitystä ja virkamiesten omaa vastuuta kielestään.

Peruskoulussa annetaan kansalaiselle se tietopohja, jota hän yhteiskunnassa tarvitsee. Virkakielen ymmärtämiseen tarvittavaa tietoa saadaan äidinkielen ja yhteiskunnallisten asioiden opetuksessa. Komitean ehdotus äidinkielen opettajille on, että

oppilaita totutettaisiin lukemaan myös erilaisia viranomaistekstejä. Olisi pyrittävä siihen, että oppilaat äidinkielen opetuksen perusteella pystyvät ymmärtämään sellaisia viranomaistekstejä, joiden kanssa he todennäköisesti joutuvat myöhemmin tekemisiin.

Aiheellisesti komitea kiinnittää melko laajaa huomiota korkeakouluopetukseen, kirjoittavathan viranomaistekstejä pääasiassa korkeakoulututkinnon suorittaneet virkamiehet. Selkeän virkakielen kirjoittamiseen voidaan kouluttaa, vaikka kirjoittajien luontaisissa kyvyissä onkin suuria eroja. Virkamiehille voidaan antaa ja tuleekin antaa täydennyskoulutusta kirjoittamisen alalla, mutta perustaidot olisi hankittava jo korkeakouluopinnoissa. Paljon virkamiehiä valmistuu oikeustieteellisistä ja yhteiskuntatieteellisistä tiedekunnista, ja näiden tiedekuntien kirjoittamisen opetus vaatisikin erityistä huomiota.

Yliopisto-opetuksen ongelmaksi komitea

toteaa sen, että opetusta on annettava suurelle joukolle kerrallaan. Esim. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan äidinkielen kurssiin osallistuu yhdellä kertaa jopa puolitoistasataa opiskelijaa. Tästä syystä opetus jää pakostakin yleispiirteiseksi ja tavoitteet saavutetaan puutteellisesti. Komitea ei mainitse sitä tähän yhteyteen kuuluvaa ongelmaa, että oikeustieteellisten ja yhteiskuntatieteellisten tiedekuntien äidinkielen opetus on eri yliopistoissa tuntiopettajien huolena. Sen jatkuminen on tuntiopetusmäärärahojen varassa, ja määrärahojen niukkuuden seurausta ovat ylisuuret opetusryhmät. Virkamiehiä valmistaviin tiedekuntiin tarvittaisiin välttämättä vakinaisia suomen kielen lehtoreita, joiden opetusvelvollisuuteen mahtuisi myös harjoitustunteja ja yksilöllistä ohjausta ja jotka voisivat pitää virkakielen kehittämistä elämäntyönään.

PÄIVI RINTALA